

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ФАКУЛТЕТ „СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ”
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА”**

КАМИЛА МАГДАЛЕНА РАДЛИНСКА

**ЦИКЛИЧНИ И СЕЗОННИ АДАПТАЦИИ
НА ЗАЕТОСТТА – ПЕРСПЕКТИВА НА НАЦИОНАЛНИТЕ
ИКОНОМИКИ НА ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд
за придобиване на научна степен „доктор на науките”,
професионално направление 3.8. “Икономика”**

Варна, 2026 г.

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ФАКУЛТЕТ „СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ”
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА”**

КАМИЛА МАГДАЛЕНА РАДЛИНСКА

**ЦИКЛИЧНИ И СЕЗОННИ АДАПТАЦИИ
НА ЗАЕТОСТТА – ПЕРСПЕКТИВА НА НАЦИОНАЛНИТЕ
ИКОНОМИКИ НА ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд
за придобиване на научна степен „доктор на науките”
Професионално направление 3.8. “Икономика”**

Рецензенти:

проф. д.ик.н. Таня Горчева
проф. д-р Добринка Златева
проф. д-р Ганчо Ганчев

Варна, 2026 г.

Дисертационният труд е обсъден на катедрен съвет на катедра „Икономика” на факултет УНИВЕРСИТЕТ "ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР" и насочен за защита пред научно жури.

Дисертационният труд е с обем 282 страници. Състои се от увод, пет глави, резюме, окончателни заключения, списък на литературата и приложение (52 страници). Съдържанието на всяка глава е представено в отделни параграфи, а резултатите са обобщени в края на дисертацията.

Основният текст съдържа 12 таблици и 36 фигури. Списъкът на използваните литературни източници включва 312 заглавия на полски, английски, български и руски език (69 монографии и глави в колективни трудове, 197 рецензирани научни статии, 46 документа и доклада).

Авторът на дисертацията е асистент в катедрата по Икономика в Икономическия факултет на Кошалинския технологичен университет, Полша.

Защитата на дисертационния труд пред научното жури ще се проведе на 12 февруари 2026 г. от на научното жури. Материалите за защитата са на разположение в канцеларията на катедра „Икономика” и на сайта на университета www.vfu.bg, раздел “Докторанти”.

I. ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Въведение

Представеният хабилитационен труд е обобщение на досегашната научна продукция на авторката. След като получава докторска степен по икономика през 2011 г., авторката започва научната си дейност в Катедрата по Икономика в Икономическия Факултет на Кошалинския Технологичен Университет в областта на пазара на труда. Научната дейност в катедрата оказва влияние върху индивидуалните ѝ изследователски интереси.

Първоначално изследователската ѝ работа е насочена към изучаване и разбиране на значението, детерминантите и тенденциите на сезонните колебания на избрани категории на пазара на труда, включително заетостта и безработицата в Полша и в страните от Европейския съюз. Теоретичната основа на проведеното изследване бяха моделите на пазара на труда, новата пространствена география и моделите на пазарна интеграция. В научните статии (индивидуални и съвместни), основани на декомпозирани динамични редове, разглеждаха сезонните промени в заетостта и безработицата на местните, регионалните и националните трудови пазари и сезонните детерминанти на търсенето на работна сила. Част от проучванията в тази област бяха извършени в рамките на задачите, предвидени в грант, финансиран от Националния Научен Център – ННЦ, озаглавен „Сезонност на заетостта и безработицата в Полша и страните от Европейския Съюз“, в която авторката беше главен изпълнител (решение на директора на Националния Научен Център DEC-2013/09/B/HS4/00488) и грант ННЦ, озаглавен „Сезонни детерминанти на търсенето на работна ръка в туристическите компании“, в който авторката беше ръководител на гранта (решение на директора на Националния Научен Център DEC-Технологичен Университет, озаглавени „Моделиране на търсенето на работна сила“ и „Циклични и сезонни колебания на заетостта – перспективи за полската икономика“ (решение на Ректора на Технологичния Университет в Кошалин 524.04.15).

През следващите години изследователските интереси на авторката се задълбочават в посока на механизмите, отговорни за цикличните колебания на пазара на труда. Като част от анализа на механизмите и детерминантите на сезонните колебания на пазара на труда тя поставя акцент върху приспособяването на търсенето на труд по време на икономическите цикли. Въз основа на предположенията на теорията на икономическия цикъл и теорията на търсенето на труд в изследователската си работа тя оценява промените в заетостта по време на колебанията на икономическия цикъл, като разглежда подробно областта на трансформацията на пазара на труда в страните от Централна и Източна Европа. Резултатите от анализите показват, че в повечето от тези страни цикличните колебания обикновено не водят до значителни промени в заетостта. Само анализите на цикличните приспособявания в заетостта по сектори показват по-големи разлики.

Заклученията от анализите в двете области естествено предизвикаха допълнителен интерес у авторката, подтикнаха я към размисъл дали провеждането на изследвания на цикличността и сезонността на заетостта трябва да се разглеждат отделно. Прегледът на литературата от авторката показва,

че икономиките и пазарите на труда се променят постоянно във времето, а повечето съществуващи възгледи в икономическата литература се фокусират или върху анализа на цикличните приспособявания в заетостта, или върху нейната сезонност. Само няколко проучвания сочат, че пълното описание на приспособяването в заетостта трябва да включва както циклични, така и сезонни характеристики.

2. Актуалност и значимост на темата

Съществена част от аргументите по въпросната проблематика се основават на заключения, изведени от преглед на националната и чуждестранната литература, както и от анализ на емпирични резултати. Те показват, че икономиките преминават през редуващи се фази на растеж, когато заетостта се увеличава, и спад, когато заетостта намалява. Освен това заетостта не се променя равномерно през годината, а е обект на относително редовни колебания. Следователно промените в заетостта, дължащи се на циклични и сезонни фактори на икономическата активност, са специфични както за националните икономики, така и за отделните региони и сектори. Резултатите от прегледа на литературата и емпиричните проучвания обаче показват, че цикличността и сезонността на заетостта най-често се разглеждат поотделно.

Проучванията на цикличността на заетостта се фокусират главно върху разбирането на нейния действителен ход, като се обръща специално внимание на оценката на степента, в която циклите на заетостта са синхронизирани с икономическите цикли. Връзките между цикличните промени в заетостта и икономическата активност се анализират в пространствено и секторно отношение на многостранна основа. Резултатите от анализите на местоположението на повратните точки, амплитудата на циклите и продължителността на отделните фази и пълните цикли на заетостта и производството показват тяхното пространствено и междусекторно вариране. В научната литература има доказателства, че заетостта е проциклична, въпреки че динамиката на промените в икономическата активност не съответства точно на динамиката на промените в заетостта. Наблюдава се, че промените в заетостта настъпват в ограничена степен и със закъснение. Теориите за цикличните колебания и теориите за пазара на труда описват механизмите за приспособяване на заетостта към промените в обема на производството, обяснявайки забавянето в решенията на компаниите за наемане на персонал с пазарните условия, регулациите на пазара на труда и др. От микроикономическа гледна точка едно от обясненията за забавената реакция на заетостта към промените в икономическата активност е включването от страна на компаниите на разходите за съкращения, повторно наемане на работа и обучение в тяхната функция за печалба. Тези забавяния допринасят за задържането на работната ръка в предприятията и, следователно, в икономиките. Задържането на работната ръка е следствие от предположението, че разходите за труд са фиксирани, поне за избрани групи работници, които са силно повлияни от институциите на пазара на труда. Скоростта и силата на приспособяване на заетостта към промените в производството се определят и от секторни съображения. Силна връзка между промените в заетостта и цикличните колебания в производството се наблюдава в икономиките с висок дял на промишлените сектори и публичния сектор в общата заетост, както и в тези със слаба правна защита на заетостта и слаби профсъюзи.

От друга страна, **анализите на сезонността на заетостта** се отнасят главно до измерване на амплитудата на колебанията, средната годишна мярка за сезонността и колебанията в заетостта през годината, както и тяхното сравнение между страни, региони и сектори на икономиката. Заключениета, изведени от тези анализи, обикновено се използват за противодействие на политиката на сезонност. Резултатите от тези анализи показват, че общото ниво на сезонност в заетостта намалява в повечето икономики, въпреки че все още варира значително между отделните сектори. По-високи нива на сезонност в заетостта се наблюдават в икономиките на страните с по-голям дял на сектори, определени като чувствителни към сезонността. Селското стопанство, строителството и туризмът обаче се характеризират с по-голяма сезонност в производството в сравнение със сектори, свързани например с транспорта и складирането или публичните административни услуги. Анализите на разпределението на сезонните колебания в заетостта през годината водят до подобни заключения: сезонните колебания през годината и тяхното равнище са силно диференцирани между секторите. Анализите на сезонността на заетостта рядко се фокусират върху оценката на връзката между сезонните колебания в заетостта и колебанията в икономическите цикли. Въпреки това, техните констатации, включително резултатите от собствени анализи, показват, че сезонността на заетостта има слаб процикличен характер, подобен на цикличните колебания в заетостта.

Мненията, изразени в литературата относно основанията за разграничаване между циклични и сезонни колебания в заетостта, произтичат от убеждението, че сезонните колебания изкривяват хода на изследваното явление и затрудняват неговия анализ. Причината за това е, че те са резултат от фактори, които влияят върху хода на явлението само в рамките на един годишен цикъл и не добавят никаква важна информация за разбирането на други периодични промени в икономиката. В резултат на това анализираната поредица от наблюдения на заетостта се декомпозира, а цикличните и сезонните компоненти се анализират поотделно. Това изглежда неоправдано, тъй като заетостта се характеризира както със значителна циклична, така и със сезонна променливост, така че само като се вземат предвид едновременно и двата вида променливост, е възможно да се характеризира напълно развитието на заетостта и да се направят общи изводи за практиките в областта на заетостта на равнището на икономиките, секторите и компаниите.

В икономическата литература няколко изследвания показват, че сезонните колебания са големи и в много отношения подобни на цикличните, което показва силна и положителна корелация между сезонните и цикличните колебания в икономическата активност. Въпреки това, резултатите от анализите понякога показват, че само няколко страни и сектора се характеризират със значителна връзка между цикличното приспособяване и сезонността в заетостта. Малкият брой изследвания, които съчетават резултатите от анализа на цикличната приспособяване на заетостта с нейната сезонност, и двусмислеността на резултатите правят тази област на изследване особено интересна и създават **ново пространство за изследвания**. Анализът на връзката между приспособяването на заетостта по време на икономически колебания и сезонността е, доколкото е известно на авторката, първият изследователски проект от този вид, който използва данни, характеризиращи пазарите на страните от Централна и Източна Европа. Според

авторката, използването на декомпозиционни процедури е от решаващо значение, тъй като позволява точното характеризиране както на цикличните приспособявания в заетостта, така и на нейната сезонност. **Иновативният аспект на анализа** се състои в предположението, че въз основа на сезонните колебания, които са по-лесни за прогнозиране, може да се научи много за появата и хода на цикличните колебания, чиято предсказуемост има много по-голямо влияние върху компаниите и икономиките – много по-сериозно, и че действията на правителството за намаляване на цикличните приспособявания могат да имат положително въздействие върху политиките, прилагани за намаляване на сезонните колебания в заетостта.

Познаването и разбирането на връзките между цикличните приспособявания в заетостта и сезонната заетост **в познавателен смисъл** води до важни теоретични прозрения за същността на тези връзки. Резултатите от теоретичните и емпиричните изследвания на авторката са опит да се идентифицират нивото и тенденциите на тези връзки, да се опишат пълните характеристики на съвременните пазари на труда и да се предостави рамка за тяхното практическо приложение. **В практичен смисъл** резултатите от анализа могат да предоставят препоръки за компании и институции. Въз основа на тях ще бъде възможно, първо, да се идентифицират практиките на наемане, използвани по време на циклични и сезонни колебания в производството. Второ, да се установи евентуалната необходимост от отделни инструменти на публичната политика за справяне с цикличната и сезонната заетост и да се оцени ефективността на съществуващите антикризисни пакети и мерки за намаляване на сезонността на пазара на труда.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са цикличните и сезонните приспособявания в заетостта. И двата вида приспособяване са сходни по своята същност – те означават отклонения от средната стойност: дългосрочната тенденция в случая на цикличните колебания и средната годишна стойност в случая на сезонните колебания. Те се различават обаче по отношение на стабилността: цикличните колебания са нередовни и трудни за предвиждане, докато сезонните колебания са повтарящи се и предвидими. Следователно може да се предположи, че икономиките и секторите с по-силни циклични колебания се характеризират и с по-голяма сезонна чувствителност, поради което анализът на връзката между заетостта и производството следва да отчита и двата феномена.

Дисертацията е изцяло посветена на изследването и по-доброто разбиране на същността на цикличните и сезонните приспособявания в заетостта. Предметът на изследването изисква дефиниране на **обекта на изследването**, т.е. провеждане на емпиричен анализ за проучване и оценка на пространствените и секторните разлики в цикличните приспособявания и сезонността на заетостта. Въз основа на данни за пазара на труда от страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) бе **установена емпирична връзка между цикличните приспособявания в заетостта и сезонността в заетостта, както и нейната пространствена и секторна променливост.**

4. Изследователски проблем

В рамките на формулирания изследователски обект беше направен опит да се решат следните **изследователски проблеми**, които бяха формулирани под формата на въпроси:

ак се описват цикличността и сезонността на икономическите явления в икономическата литература?

ак се тълкува сезонността, наблюдавана на пазара на стоки и услуги?

акво е нивото и тенденцията на цикличните колебания в производството и дали тези колебания са пространствено диференцирани?

кои икономики и сектори се наблюдава задържане на работници по време на икономически кризи?

възможно ли е да се намали задържането на работници чрез приспособяване на работното часово време?

акво е нивото и тенденцията на средните годишни сезонни колебания в заетостта през годината и дали те са пространствено и секторно диференцирани?

азличават ли се нивото и тенденцията на сезонните колебания в броя на заетите лица от нивото и тенденцията на сезонните колебания в броя на отработените часове?

кои икономики и сектори сезонното приспособяване на заетостта към промените в обема на производството се осъществява чрез по-силно приспособяване на работното време и в кои – чрез приспособяване на броя на заетите лица?

али гъвкавостта на пазара на труда е равнозначна на липсата на държавна намеса на пазара на труда?

ак регулациите, институциите и политиките на пазара на труда влияят върху степента на циклично приспособяване и сезонността на заетостта?

акво е влиянието на сезонността на заетостта върху цикличните приспособявания на заетостта и различава ли се влиянието по сектори и страни?

За да се намерят отговори на изследователските въпроси, бяха тествани следните **изследователски хипотези**:

Хипотеза 1. Сезонността е важен компонент при анализа на променливостта на икономическите явления.

Хипотеза 2. Декомпозицията на производствените динамични редове идентифицира морфологичните характеристики на икономическите цикли.

Хипотеза 3. Икономическите цикли се различават в отделните страни.

Хипотеза 4. Задържането на работниците е циклична практика на приспособяване на заетостта, която се смекчава чрез приспособяване на броя на отработените часове.

Хипотеза 5. Задържането на работниците и механизмът за приспособяване на отработените часове варират в различните страни и сектори.

Хипотеза 6. Задържането на работниците и приспособяването на работното време са по-често срещани в промишления сектор, отколкото в селското стопанство и услугите, което е практика, която приспособява заетостта към икономическите цикли.

Хипотеза 7. Налице е статистически значима сезонност в агрегираната заетост, която се различава по сектори и страни.

Хипотеза 8. В икономиката и нейните сектори сезонните колебания в броя на заетите лица са по-малки от сезонните колебания в броя на отработените часове.

Хипотеза 9. Заетостта в промишления сектор е по-малко сезонна от тази в селското стопанство и услугите.

Хипотеза 10. Повишената гъвкавост на пазара на труда засилва цикличното и сезонното приспособяване на заетостта.

Хипотеза 11. Средното ниво на защита на заетостта е характерно за икономики със слаба приспособимост на заетостта при икономически кризи и ниска сезонност на заетостта.

Синтезът на теоретичните резултати и изводите от емпиричното изследване, проведено в дисертацията, са в основата на верификацията на формулираните **изследователски хипотези** и формулирането на **основната теза на дисертацията**.

5. Авторска теза

Основната теза е формулирана по следния начин: „**Икономиките и секторите, които се характеризират със задържане на работниците по време на икономически колебания, се характеризират и с по-малки сезонни колебания в заетостта**”.

. Цел и задачи на дисертационния труд

Основната цел на предприетото изследване е да се установи и оцени връзката между приспособяването на заетостта по време на икономически колебания и сезонността на заетостта. За да се постигне поставената цел, емпиричното изследване се фокусира върху анализа на връзката между приспособяването на заетостта по време на икономически колебания и сезонността на заетостта, наблюдавана на пазарите на труда в страните от ЦИЕ и техните сектори.

Постигането на главната цел зависеше от следните **изследователски задачи**, подредени в следния ред:

• измерване на значението на дългосрочните, цикличните и сезонните колебания на икономическите променливи.

• сравнение на нивото и значимостта на сезонността на заетостта по сектори.

• анализ и оценка на морфологичните характеристики на производствените цикли в пространствен аспект.

• идентифициране на връзките между пазара на стоки и услуги и пазара на труда в динамичните анализи.

• анализ на институционалното регулиране на пазарите на труда и тяхната пространствена диференциация.

• оценка на степента на гъвкавост на пазарите на труда и нейното въздействие върху цикличните и сезонните приспособявания в заетостта.

• идентифициране на икономики и сектори, в които приспособяването на заетостта по време на колебанията в икономическата активност показва задържане на работниците.

• сравнение на равнището и тенденцията на сезонните колебания в броя на заетите лица и сезонните колебания в броя на отработените часове в различните икономики и по сектори.

пределяне на силата и посоката на връзката между задържането на работниците и сезонността на заетостта в икономиките и техните сектори.

Методология на изследванията

Постигането на главната цел на предложеното проучване изискваше разработването на план и концепция на изследването. Теоретичната сложност на въпроса за установяване на връзката между приспособяването на заетостта по време на цикличните промени в икономическата активност и сезонните колебания в заетостта изискваше изграждането на подробен концепция на изследването – показан на фигура 1.

На първия етап от проучването авторката прави преглед на националната и международната литература и емпиричните резултати. Изводите от проучването на научната литература по въпроса **определят значимостта и новостта на изследването в теоретичната области** формулират основната теза на изследването. Проверката на основната теза на дисертацията изискваше на този етап от изследването да се определят и предметът на изследването, изследователските проблеми, неговите цели и задачи. За разлика от това, констатациите от емпиричното изследване очертават предположенията на планираното емпирично изследване.

На втория етап от проучването беше определен обхватът на емпиричното изследване. **Обхватът** на емпиричното изследване е да се установи и оцени връзката между приспособяването на заетостта, прилагано по време на икономически колебания, и сезонността на заетостта, нейните пространствени и секторни вариации.

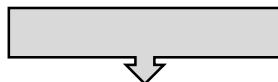
Обхватът и пространственият обхват на емпиричното изследване обхващат пазарите на труда в икономиките на България, Хърватия, Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия и Словения, т.е. избрани страни от ЦИЕ и техните сектори. Изборът на областта на емпиричното изследване е обоснован от факта, че **Централна и Източна Европа** е не само географски концентриран регион, но и, което е по-важно, област, обхващаща държави с обща култура, история, политика и икономика, чийто политически и икономически ред е установен сравнително скоро. **Времевият обхват на емпиричното изследване** обхваща периода от първото тримесечие на 1995 г. до четвъртото тримесечие на 2021 г. и е ограничен от наличието на сравними данни. 1995 г. е първата година, за която EUROSTAT предоставя сравними данни за анализирани икономики. За разлика от тях 2021 г. е последната пълна година, за която са публикувани данни по време на изследването. Когато това е оправдано, времевият обхват на проучването е съкратен, т.е. в случаите, когато не е наличен пълен набор от данни.

Фигура 1. Концепция на изследването

Етап 1 Критичен анализ на национална и международна литература

по отношение на на цикличните колебания в икономическата активност и заетостта, техните специфични характеристики, източниците и факторите, определящи цикличността на пазара на стоки и услуги и на пазара на труда, както и връзките между цикличните колебания в икономическата активност и мерките на пазара на труда, включително практиките за задържане на работниците

относно определянето на сезонните колебания в избрани категории на пазара на стоки и услуги и на пазара на труда, методологиите за измерване на сезонните колебания, секторните детерминанти на сезонните колебания в икономическите категории, по-специално сезонните колебания в заетостта, секторните детерминанти на тези сезонни колебания

свързани с приспособяването на заетостта по време на колебанията в икономическата активност и сезонните колебания в заетостта

- определяне на значението на изследването
- определяне на предмета и обекта на емпиричното изследване

Етап 2 Събиране и анализ на резултатите от емпиричното изследване

(i) Избор на метод за измерване и анализ на цикличните колебания в заетостта

- анализ на агрегираните данни:

- филтър **Christiano-Fitzgerald (CF филтър)**

Идентифициране на практиките за задържане на работниците по време на циклични колебания в производството – анализ на агрегирани данни:

- **общо ниво на задържане на работниците (LHz),**

- **корелация на връзката между заетостта и почасовата производителност на труда и брутната добавена стойност**

(i) Избор на метод за измерване и анализ на сезонните колебания в заетостта

- анализ на агрегираните данни:

- **обща сезонност на заетостта (SF_z)**

- **средногодишни сезонни колебания на заетостта (MSV)**

- **сезонни колебания на заетостта по тримесечия (MQV)**

Избор на метод за анализ на връзката между приспособяването на заетостта по време на цикличните колебания в производството и сезонността на заетостта

- перспектива на икономиките и секторите
графичен и регресионен анализ

Етап 3 Проверка на изследователските хипотези

Източник: собствена разработка.

Основата на анализите, извършвани за **установяване и оценка на връзката между приспособяването на заетостта по време на икономически колебания и сезонността на заетостта**, се осигурява от моделите за декомпозиция, чиято основна цел е да се разберат заключенията, направени от наблюденията на минали събития. Представеното тук емпирично проучване се ограничава до сравняване

на резултатите от анализите на приспособяването на заетостта по време на колебанията в икономическата активност с резултатите от анализите на компонентите, отговорни за сезонните колебания в заетостта. Това се основава на предположението, че заетостта във времето не протича напълно случайно и че в нейния ход могат да се открият закономерности. Идентифицирането на тези модели е основа за оценка на връзката между приспособяването на заетостта по време на цикличните колебания и сезонните колебания на заетостта.

По този начин **методите на изследване** бяха съсредоточени основно в три области:

- риспособяване на заетостта по време на циклични промени в икономическата активност,
- (ii) сезонни колебания в заетостта,
- ръзките между задържането на работниците и сезонните колебания в заетостта.

Анализът на приспособяването на заетостта по време на цикличните промени в икономическата активност се основава на изследователски методи. Използвани са методи за идентифициране на икономическия цикъл, за да се изолира компонентът, отговорен за цикличните колебания в заетостта т.е. филтърът на Christiano-Fitzgerald. На свой ред коефициентът на линейна корелация на Pearson (традиционен и неговата рекурсивна модификация) беше използван за определяне на задържането на работниците и приспособяването на заетостта по време на икономически колебания. При **анализа на сезонните колебания в заетостта** беше решено да се използва процедурата TRAMO/SEATS ARIMA X-12 за изолиране на сезонния компонент (*Mean Seasonal Variation*) и след това да се анализират средното сезонно колебание и средното тримесечно колебание (*Mean Quarterly Variation*). Това доведе до определяне на общата сезонност на заетостта в анализираните страни и сектори. Резултатите от анализите на приспособяването на заетостта по време на цикличните промени в икономическата активност и сезонните колебания на заетостта осигуряват основата за решаване на основния проблем на емпиричното изследване, а именно да се отговори на изследователския въпрос: дали съществува връзка между задържането на работниците и сезонните колебания на заетостта и, ако е така, дали икономиките и секторите, в които има задържане на работниците по време на цикличните колебания, се характеризират едновременно с по-ниски сезонни колебания на заетостта. **Връзката между задържането на работниците и циклите на сезонна заетост е изследвана чрез: графичен анализ и регресионен анализ.**

В съответствие с плана на изследването, когато се анализира връзката между приспособяването на заетостта, прилагано по време на икономически колебания, и сезонността на заетостта, **мерките за заетостта** са несезонни тримесечни данни за средния брой на заетите лица, изразени в хиляди лица, и средния брой отработени часове, изразени в хиляди отработени часове. Данните са допълнени с допълнителна количествена информация за обема на производството, който се определя като брутна добавена стойност, изразена в млн. евро, по постоянни цени за 2015 г. = 100 за всяка икономика. **Източникът на агрегираните данни** е базата данни на EUROSTAT.

Заклученията от литературния обзор и емпиричното проучване са в основата на проверката на изследователските хипотези на третия етап от проучването. Въз основа на тях авторката потвърди

основната теза на изследването и направи важен вклад в развитието на изследванията на връзката между колебанията в икономическата активност и приспособяването в заетостта.

Ограничения на проблемните параметри на дисертацията

Ограниченията на анализите произтичат от използването на агрегирани редове от данни, чието използване има силна теоретична обосновка, но не позволява да се изолират факторите, които характеризират естеството на приспособяването на заетостта на микроикономическо равнище. Въпреки че заетостта е макроикономическа категория, решенията за наемане на работа се вземат чрез договор между предприятието и работника. **Изучаването на характеристиките на предприятията и работниците може да изясни мащаба на приспособяването на заетостта.** Това разкрито ограничение определя посоката на бъдещото изследване на авторката; по-специално авторката счита, че отговорите на предприятията относно техните характеристики и служителите, по-специално оценката на настоящите и бъдещите квалификации на служителите и тяхното влияние върху определянето на приспособленията на заетостта в компаниите на различни позиции може да бъде важен принос за развитието на науката. **Второто ограничение е свързано с продължителността на времевите редове от данни,** използвани в дисертацията. Динамичните анализи са чувствителни към броя на наблюденията – емпиричното изследване обхваща периода от първото тримесечие на 1995 г. Това ограничение се дължи на факта, че 1995 г. е първата година, за която EUROSTAT предоставя данни за анализирания икономики. Авторката планира да разшири времевия обхват на изследването, като разшири анализите до група държави, за които времевите редове на променливите са по-дълги, Например западноевропейските страни, Съединените щати и Япония. Тази насока за бъдещи изследвания премахва и ограничението, наложено от пространствения обхват на анализите.

II. ОБХВАТ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Структурата на реабилитационния труд е следната.

ВЪВЕДЕНИЕ

ГЛАВА 1. ДЕКОМПОЗИЦИЯ НА ВРЕМЕВИ РЕДОВЕ ПРИ АНАЛИЗА НА ПРОМЕНЛИВОСТТА НА СТОПАНСКИТЕ СЪБИТИЯ

- 1.1. Променливост на икономическите явления
- 1.2. Същност на дългосрочните и цикличните колебания
- 1.3. Теории за цикличните цикли
- 1.4. Декомпозиция на времеви редове. Анализ на сезонните цикли

Изводи от първа глава

ГЛАВА 2. ЦИКЛИЧНИ И СЕЗОННИ ПРИСПОСОБЯВАНИЯ НА ЗАЕТОСТТА

- 2.1. Гъвкавост на пазара на труда
- 2.2. Гъвкавост и регулиране на пазара на труда в избрани икономически теории
- 2.3. Институционални модели на европейските пазари на труда
- 2.4. Статична и динамична теория на търсенето на труд

Приспособяване на заетостта към цикличните колебания в производството – задържане на работниците

Приспособяване на заетостта през годината

Изводи от втора глава

ГЛАВА 3. МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ЕМПИРИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

- 3.1. Обоснованост на проведените изследвания

Предмет и обект на изследването

Изследователски хипотези и авторова теза

Цел и задачи на дисертацията

Концепция и обхват на емпиричното изследване

- 3.6. Изследователски методи и източници на данни

ГЛАВА 4. ПРИСПОСОБЯВАНЕ НА ЗАЕТОСТТА НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ ЦИКЪЛ – ПРИМЕРЪТ НА СТРАНИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА. РЕЗУЛТАТИ ОТ СОБСТВЕНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

- 4.1. Икономически колебания в страните от Централна и Източна Европа

Задържането на работниците като обяснение на приспособяването на заетостта по време на икономически цикли в страните от Централна и Източна Европа

Секторно задържане на работниците в страните от Централна и Източна Европа

Задържане на работниците в селскостопанския сектор

Задържане на работниците в промишления сектор

Задържане на работниците в сектора на услугите

Изводи от четвърта глава

ГЛАВА 5. СЕЗОННОСТ НА ЗАЕТОСТТА И СЕЗОННО ПРИСПОСОБЯВАНЕ НА ЗАЕТОСТТА – ПРИМЕРЪТ НА СТРАНИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА. РЕЗУЛТАТИ ОТ СОБСТВЕНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Сезонност на заетостта и сезонно приспособяване на заетостта в страните от Централна и Източна Европа

Сезонност на заетостта в сектори и секции в страните от Централна и Източна Европа

Сезонност на заетостта и сезонно приспособяване на заетостта в селскостопанския сектор

Сезонност на заетостта и сезонно приспособяване на заетостта в промишления сектор

Сезонност на заетостта и сезонно приспособяване на заетостта в сектора на услугите

Задържане на работниците и сезонност на заетостта в страните от Централна и Източна Европа и техните сектори

5.4. Изводи от пета глава

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ И ФИГУРИТЕ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведението на дисертацията обосновава избора на темата, очертава нейната важност от гледна точка на фундаменталните изследвания и посочва потенциалната практическа стойност на представените

анализи. Определена е целта на изследването и са очертани изследователските проблеми, които се планира да бъдат решени. Представен е план на съдържанието, разглеждано във всяка глава на дисертацията.

В първата глава, озаглавена "Декомпозиция на времеви редове при анализа на променливостта на стопанските събития" се описва проблемът за декомпозицията и динамичното моделиране на икономическите явления. В главата са представени математически процедури за серийно разлагане на данни, описващи динамиката на явленията. Доказано е, че динамичното моделиране на икономическите явления води до идентифициране на техните систематични и случайни закономерности, т.е. до оценка на компонентите, произтичащи от дългосрочната, средносрочната и краткосрочната променливост. За да се илюстрира по-добре идеята за динамично моделиране, са представени резултатите от декомпозицията на брутният вътрешен продукт и броя на заетите лица и са интерпретирани изчислените компоненти: дългосрочна тенденция, средносрочни, т.е. циклични промени, краткосрочни – сезонност и нередовни колебания. Анализът на отделните компоненти показва, че въведеното динамично моделиране разширява възможностите за интерпретация. В резултат на анализите се стигна до заключението, че динамичното моделиране води до това, че икономическите променливи придобиват допълнителни ненаблюдавани характеристики, т.е. компоненти, отговорни за тенденцията, цикличността, сезонността и случайните колебания. Тези характеристики допълват описанието на явленията и дават възможност да се анализират всички компоненти на декомпозицията заедно или на всеки компонент поотделно.

Дългосрочните и цикличните промени най-често се разглеждат заедно в икономическата литература, най-вече защото цикличните промени в производството се определят като периодични отклонения на производството от неговата дългосрочна тенденция. Анализите на цикличните колебания обикновено се съсредоточават върху сравняването на хода на промените в производството с техния теоретичен или потенциален ход и им се отделя голямо внимание. По отношение на икономиките на страните от Централна и Източна Европа, цикличните колебания, описанието на теоретичните условия за тяхното формиране и въздействието на икономическите цикли върху другите пазари и обществото са стандартни теми от интерес в икономиката и в тази област има богатство от научна литература. Въпреки това закономерностите на цикличните колебания продължават да привличат интереса на изследователи, анализатори и правителства. Днес промените в равнището и структурата на производството и технологичните промени са се ускорили, усещат се в продължение на десетилетия и засягат пряко жизнения стандарт на населението. Тези промени са придружени от периодични колебания, които засягат хода на производството и съответните правителствени политики. За по-добро разбиране на наблюдаваните промени бяха представени класическите теории за цикличните колебания, които дават представа за теоретичните причини за икономическите цикли и насочват анализаторите на пазара на труда към потенциални направления за търсене на модели.

Емпиричните изследвания, представени в икономическата литература, дават възможност да се проверят теоретичните предположения за възникването на икономическите цикли и да се установят и обяснят нови закономерности и механизми на взаимоотношения между икономическия цикъл и други икономически категории. Декомпозицията превръща цикличността на производството в предсказуемо

явление, тъй като голяма част от изследванията включват математическо описание на стопанските цикли, и по-специално описание на процедурите, които позволяват точното разграничаване на повратните им точки. Определените повратни точки характеризират циклите, т.е. те определят амплитудата на цикличните колебания, продължителността на циклите, тяхната симетрия и асиметрия и, което е важно, те формират основата за анализи на тяхната взаимозависимост с други икономически променливи, като например анализи на приспособяването на заетостта към цикличните промени в икономическата активност. Анализите на дългосрочните и цикличните колебания обясняват важна част от динамичните процеси в производството, но най-често не отчитат сезонната променливост, като я разглеждат като замърсител и я изключват от анализите.

Въз основа на това наблюдение в последната подточка на главата е представено подробно описание на математическите процедури за извличане на сезонния компонент от поредицата от наблюдения. Подчертано е, че прилагането на подходящи процедури позволява да се оцени статистическата значимост на сезонните колебания и този критерий е основание за премахване или оставяне на сезонността в анализа. Премахването на сезонността лишава анализите от важна информация, особено когато анализите се отнасят до дейности, чувствителни към сезонни колебания, т.е. селско стопанство, строителство, туризъм. Включването на сезонността в съображенията в тези случаи изглежда особено полезно.

Прегледът на литературата и заключенията от емпиричните изследвания, включително и от собствените изследвания на авторката, показват, че дългосрочната и цикличната променливост са стандартна тема в икономиката, докато моделирането на сезонността е спорно.

Исходната точка на съдържанието, представено във **втора глава**, озаглавена "**Циклични и сезонни приспособявания на заетостта**", е, че пазарът на труда е свързан с икономиката чрез силни обратни връзки. Заетостта, безработицата и равнището на заплатите се променят в зависимост от промените в икономическата активност и, обратно, промените на пазара на стоки и услуги влияят върху отношението на работниците и работодателите към заетостта и заплатите. Описанието на връзките между пазара на стоки и услуги и пазара на труда е отразено в множество теоретични разработки. Неокласическите теории, основани на допускането за пълна ефективност на пазарния механизъм, показват, че заетостта се променя пропорционално на промените в производството. Когато производството на пазара на стоки и услуги намалява, заетостта също намалява, докато в периоди на увеличаване на производството заетостта се увеличава. Прегледът на емпиричните анализи показва, че наблюдението на реалността променя това наблюдение, като промените в производството предизвикват непропорционална реакция на заетостта. В икономическата литература това непълно съответствие се обяснява с ненадеждността на пазарния механизъм и се разглежда като оправдание за интервенционизма. Тези възгледи намират отражение в теорията за заетостта на J.M. Keynes, както и в теориите и концепциите на неговите поддръжници.

Гъвкавостта на пазара на труда е отправна точка при разглеждане на приспособяването на заетостта във връзка с цикличните и сезонните промени в производството. Всъщност това е важна характеристика на пазара на труда, която означава способността на пазара на труда да се саморегулира, скоростта, с която елементите на пазара на труда се адаптират към промените на пазара на стоки и услуги. Гъвкавостта може

да бъде свързана с търсенето на пазара на труда, предлагането на работна сила заплатите. Гъвкав пазар на труда е този, на който има както непосредствено и силно адаптиране на заетостта, работното време и заплатите към ситуацията на пазара на стоки и услуги, така и висока пространствена и функционална мобилност на предлагането на работна сила. Добре функциониращият пазарен механизъм спомага за повишаване на гъвкавостта на пазара на труда. Въпреки това има моменти, когато пазарният механизъм се проваля и пазарът на труда губи способността си да се саморегулира, като в този случай правителството въвежда регулации, институции и политики на пазара на труда. Регулирането на пазара на труда започна със законодателство за защита на труда, регулиране на работното време и др. Понастоящем в националните икономики и в международното пространство съществуват институции, които оказват влияние върху политиките по заетостта и постепенно правят пазара на труда по-негъвкав. Инструментите, които укрепват пазара на труда, включват системата за осигуряване при безработица, програмите за превенция на безработицата и правната защита на заетостта. Когато въвеждат нормативни актове, правителствата трябва да насочат действията си към запазване на възможно най-голяма гъвкавост, но като се съобразяват с интересите на икономиката и участниците на пазара на труда. Свръхрегулирането може да доведе до сковане на пазара на труда и да предизвика обратното действие от страна на правителството, т.е. дерегулиране на пазара на труда.

Прегледът на теорията за пазара на труда ни позволява да заключим, че гъвкавостта на пазара на труда е желателна характеристика, а представителите на икономическите теории обръщат голямо внимание на гъвкавостта. Неокласиците изтъкват, че най-високото ниво на гъвкавост се осигурява само от свободното функциониране на пазарния механизъм, докато неокейнсианците твърдят, че само регулирането на пазара на труда осигурява неговата пълна ефективност. На днешния пазар на труда гъвкавостта се определя от намирането на компромис относно степента на влияние, което пазарът и неговите регулации трябва да имат върху механизма за регулиране на заетостта. В тази ситуация действията на правителствата трябва да се стремят към оптимално ниво на гъвкавост и социална сигурност, което се изразява, наред с другото, в съществуването на значителен брой институционални модели. Полезен инструмент за разрешаване на сложни и нестандартни конфликти между работници и работодатели е социалният диалог, в който участват работодатели или техни представители, работници, обикновено представлявани от синдикати, и държавата.

В сравнение с международните пазари на труда, пазарите на труда в Европейския съюз се характеризират със значителна институционализация, което се отразява на капацитета и скоростта на приспособяване на заетостта по време на циклични и сезонни колебания в производството. Очевидните големи разлики в използваните разпоредби, институции и инструменти на политиката на пазара на труда позволиха да се определят четири основни институционални модела, прилагани в страните от Европейския съюз, а именно скандинавски, англосаксонски, континентален и средиземноморски. Прегледът на литературата в тази област и характеристиките на институциите на пазара на труда в избрани страни от Централна и Източна Европа показва, че тези страни търсят свои собствени институционални решения и не прилагат пряко нито един от посочените модели. Най-често регулаторните решения, приети

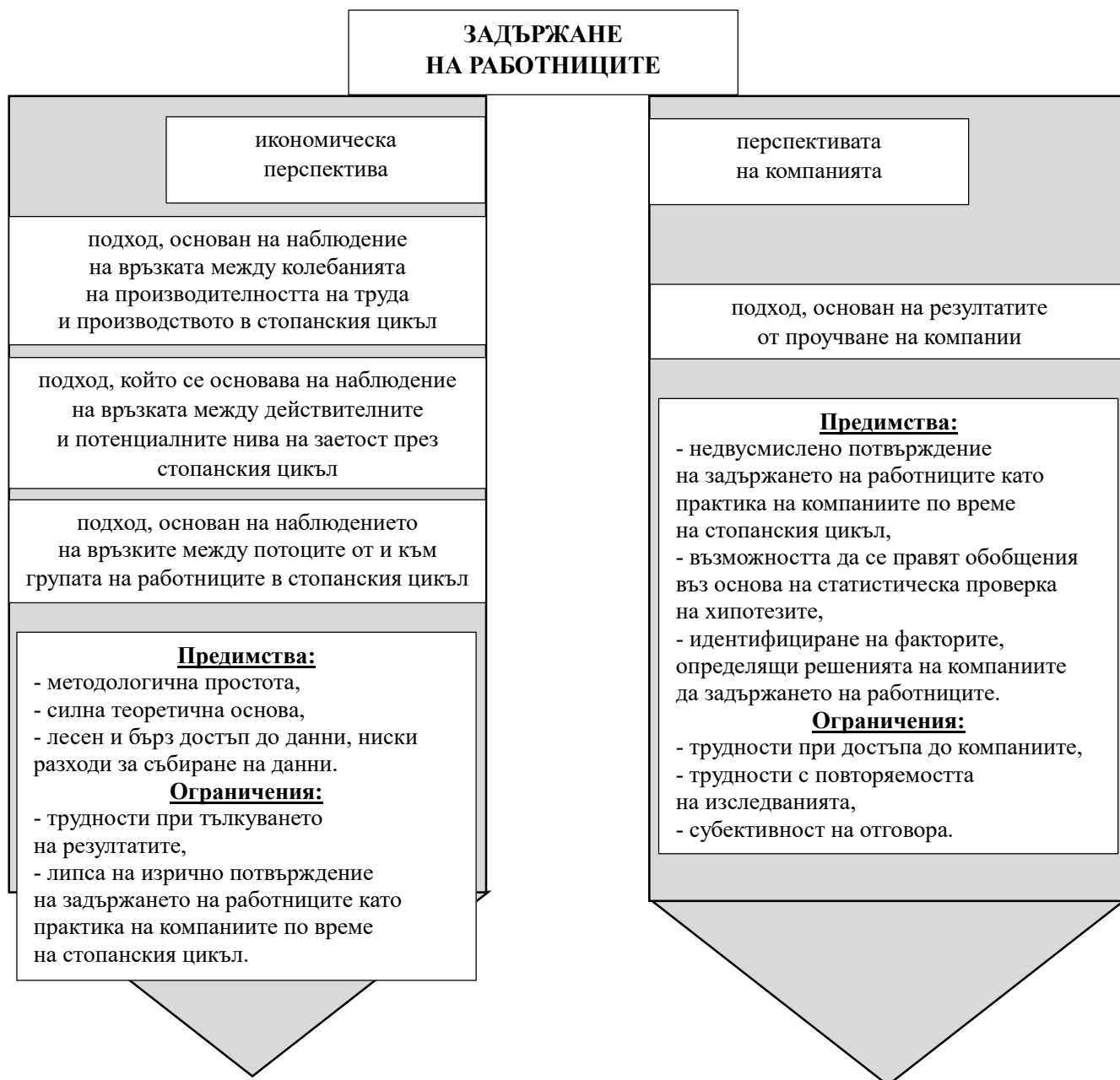
от страните от ЦИЕ, правят пазарите на труда сходни помежду си, напр. седмично работно време, правна защита на заетостта или синдикална дейност. Най-общо пазарите на труда в Централна и Източна Европа се характеризират с умерено ниво на правна защита на заетостта, като правната защита на заетостта е по-висока за постоянните работници, отколкото за временните работници. Единствено в Естония временните работници са обхванати от по-висока правна защита на заетостта и това диференцира институциите на пазара на труда в тази страна. Подобно на това е и синдикализирането на пазара на труда, т.е. степента на синдикализация и позицията при договаряне при определяне на равнището на заетост и заплатите. Средната степен на синдикализация в страните от Централна и Източна Европа е между 20 и 30 % и те имат по-силна позиция при договарянето на равнището на заетост, отколкото при договарянето на заплатите. Само в Словения синдикалната активност е по-висока – около 55%. Освен това преговорната позиция на синдикатите в тази страна е висока както по отношение на заетостта, така и на заплатите. По този начин синдикализацията отличава институционалния ред на Словения от този на другите пазари на труда. Разсъжденията относно гъвкавостта на пазара на труда и институционалните детерминанти на регулирането на пазара на труда предоставиха въведение в изучаването на механизма на цикличните и сезонните приспособявания в заетостта на ниво компании.

В следващата част на главата се описва механизмът на регулиране на заетостта в компаниите въз основа на теорията за динамичното търсене на работна ръка. Търсенето на работна ръка произтича от търсенето на стоки и услуги и представлява търсенето на работници от компаниите в даден момент и при определени условия. В емпиричните анализи търсенето се измерва като общия брой работни места или работни часове, търсени в даден момент в компаниите. Според традиционния статичен подход предприятията вземат решение за размера на заетостта, като сравняват пределните приходи с пределните разходи за труд и могат гъвкаво да адаптират заетостта към промените в обема на производството, като разглеждат разходите за заплати като променливи разходи. Това поведение има силна обосновка в неокласическите теории, което означава, че в условията на периодичен спад на производството предприятията незабавно освобождават работници, а в условията на нарастване на производството незабавно ги наемат. Тази практика на наемане гарантира, че компаниите използват пълноценно наетите от тях работници. Въпреки това, емпиричните данни показват, че компаниите периодично се сблъскват с несъответствия, дължащи се, наред с други неща, на регулациите, институциите и политиките на пазара на труда, като например правната защита на заетостта, трудните условия на пазара на труда, като например трайно ниска безработица, компании, които се занимават със задържане на работна ръка, и силна преговорна сила на работниците. Неспособността на компаниите да приспособяват гъвкаво заетостта към промените в обема на производството налага прилагането на теорията за динамичното търсене на работна ръка. Динамичното търсене на труд въвежда условието за частично несъответствие между заетостта и промените в производството в моделирането на търсенето на труд и създава допълнителни разходи. В тази ситуация компаниите са изправени пред избора да поемат допълнителни разходи, за да задържат работниците, или да ги уволнят и да поемат разходите за уволнение, а ако бъдат наети отново, да поемат разходите за набиране и обучение. Разходите за приспособяване означават, че когато компаниите очакват

спадът в търсенето на стоки и услуги да бъде краткотраен, те решават да задържат своите работници. Разглеждането на теорията за търсенето на труд се допълва от математическо описание на функцията на търсенето на труд.

Обсъждат се методи за измерване на задържането на работниците, включително предимствата и ограниченията на всеки от представените изследователски подходи, както е показано на фигура 2.

Фигура 2. Начини за измерване на задържането на работниците

Източник: собствена разработка.

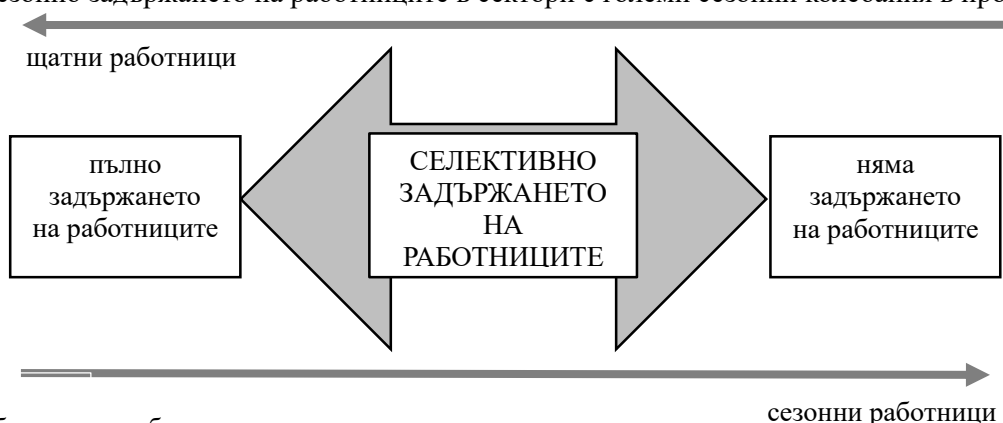
Задържането на работниците е обичайна практика, използвана от компаниите за регулиране на заетостта по време на циклични колебания в производството. Компаниите рационализират решенията си за задържане на работниците. Те сегментират работната сила и практикуват задържане на работници само в избрани групи, например чрез задържане на висококвалифицирани работници. Освен това,

компаниите оценяват собственото си състояние, например финансовото си положение. Силата на приспособяване на заетостта към промените в обема на производството зависи и от институционалните фактори, напр. защита на заетостта, сила на синдикатите, гъвкавост на заплатите. Ригидни трудови пазари, дължащи се на високата степен на защита на заетостта, и силната позиция на синдикатите благоприятстват задържане на работниците. Измерването на задържането на работниците може да се извърши както на ниво национална икономика, така и на ниво компания.

Задържането на работниците в компаниите от Централна и Източна Европа вече е практика във всички икономики и сектори. Първоначално това се дължеше на свръхпредлагането на работници, наследено от централно планираните икономики, но днес това е целенасочена практика на компаниите за наемане на работа. Въпреки това, той все още е недостатъчно представен в литературата, особено по отношение на пазарите на труда в Централна и Източна Европа.

В последната част на главата се определят спецификите на сезонните колебания в заетостта, факторите, които ги причиняват, и техните последици. Всъщност сезонността на заетостта е важен определящ фактор за някои дейности. Висока сезонност на заетостта се наблюдава по-специално в селскостопанския сектор, строителните дейности и туризма. Поради това беше обърнато специално внимание на анализа на значението на сезонността в контекста на факторите, определящи търсенето на труд, а механизмът за приспособяване на заетостта през годината беше изведен въз основа на теоретичните допускания за динамично търсене на труд. Компаниите, работещи при силно сезонни условия, използват статичен подход за определяне на търсенето на работна ръка, когато наемат сезонни работници, като незабавно приспособяват заетостта към промените в обема на производството. За разлика от това, при наемането на целогодишен работници се използва динамичен подход. Използването на динамичен подход е временно недоизползване на служителите, наричано задържане на сезонни работници, чиято концепция е представена на фигура 3.

Фигура 3. Сезонно задържането на работниците в сектори с големи сезонни колебания в производството

Източник: собствена разработка.

Прегледът на литературата показва, че функционирането на компаниите в силно сезонна среда води до това, че те основават разработването на практики за сезонно приспособяване на заетостта върху приспособяването на нивото на сезонните колебания в броя на работниците и отработените часове по време на сезонните колебания в производството.

Втората глава завършва с описание на механизма, чрез който заетостта се приспособява към цикличните и сезонните колебания в производството. Основният акцент е поставен върху очертаването на теоретичната основа на емпиричния анализ на пазара на труда. Прегледът на икономическата литература, направен във втора глава, осигурява основата за интерпретация и изводи в емпиричната част на дисертацията.

Третата глава, озаглавена „Методология за емпирични изследвания“, съдържа методологическо описание на проведеното проучване и обосновка за провеждането му. В нея са представени предметът и обектът на изследването, изследователските хипотези, тезата, както и целта и основните задачи на изследването. В нея са описани методите на изследване, по-специално методите на емпиричното изследване, т.е. методите за измерване на цикличните колебания на заетостта и приспособяването на нейното равнище по време на икономически колебания и методите за измерване на сезонните колебания на заетостта. Описани са емпиричните данни, използвани в емпиричното изследване. Синтезирана е логиката на предложения подход за определяне на връзката между приспособяването на заетостта по време на циклични колебания в производството и сезонността на заетостта. Концепциите на изследването са предложени и описани в схематична форма.

Четвъртата глава, озаглавена „Приспособяване на заетостта по време на икономическия цикъл – примерът на страните от Централна и Източна Европа. Резултати от собствените изследвания“ съдържа резултатите от емпирично проучване на приспособяването на заетостта към икономическия цикъл и неговите детерминанти в страните от ЦИЕ и техните сектори. Контекстът за интерпретацията на цикличните приспособявания на заетостта се осигурява от резултатите от проучването на цикличните колебания на брутната добавена стойност в анализирани страни и от анализа на морфологичните характеристики на икономическите цикли в страните от ЦИЕ и тяхната взаимна синхронизация. Морфологичните характеристики на икономическите цикли, разкрити от декомпозицията на динамичните редове на брутна добавена стойност (БДС), а именно местоположението на повратните точки, амплитудата на икономическите цикли, продължителността на отделните фази и продължителността на икономическите цикли, се различават значително в отделните страни от ЦИЕ. Голямо сходство на морфологичните характеристики се наблюдава само между икономическите цикли на Естония, Литва и Латвия. За разлика от това броят на стопанските цикли е характеристика, която прави стопанските цикли на анализирани държави сходни. Между първото тримесечие на 1995 г. и четвъртото тримесечие на 2021 г. в икономиките от ЦИЕ се наблюдават четири пълни стопански цикъла, като изключение прави словашката икономика, където броят на стопанските цикли е три.

В следващите части на главата анализът се фокусира върху идентифицирането на цикличните приспособявания на заетостта, наричани в теорията на търсенето на труд задържане на работници (задържане на работниците). Нивото на задържане на работната сила беше определено въз основа на традиционния линеен корелационен коефициент на Pearson между промените в производителността на труда и промените в брутната добавена стойност. Спецификата на корекцията за почасовата заетост беше определена въз основа на линейния корелационен коефициент на Pearson между промените

в почасовата производителност на труда и промените в брутната добавена стойност. Резултатите от анализа показват, че всички страни от ЦИЕ имат високи нива на задържане на работници.

На следващия етап от анализите беше установена стабилността на задържането на работниците по време на икономически кризи въз основа на рекурсивния линеен корелационен коефициент на Pearson между промените в заетостта и почасовата производителност на труда и промените в брутната добавена стойност. Приспособяването на заетостта реагира силно на цикличните колебания в производството, а по време на икономически кризи в страните от ЦИЕ се използват механизми за приспособяване както на работниците, така и на работното време. Само в Чехия, Унгария и Полша приспособяването на заетостта е малко. Анализът на задържането на работници по сектори показва, че най-високите нива на задържане на работници се наблюдават в индустриалния сектор, секция BCDE, а най-ниските – в сектора на услугите. За разлика от тях най-голяма стабилност на приспособяването на заетостта по време на икономически кризи се наблюдава при заетостта в селскостопанския сектор.

Анализът подчертава значението на институционалните детерминанти на пазарите на труда за обяснението на цикличните приспособявания в заетостта. Дискусията се основаваше на съществуващите институционални модели на пазарите на труда в Европейския съюз и начините за разрешаване на конфликти между работници и работодатели, като например социалния диалог. Пазарите на труда в страните от Централна и Източна Европа се характеризират с умерени нива на правна защита на заетостта и високи нива на задържане на работниците.

Петата глава, озаглавена „Сезонност на заетостта и сезонно приспособяване на заетостта – примерът на страните от Централна и Източна Европа. Резултати от собствените изследвания“ съдържа резултатите от емпирично проучване на сезонността на броя на заетите лица и отработените часове, както и сезонните приспособявания на заетостта в страните от ЦИЕ и техните сектори. В него са документирани фактите за пространствените вариации на сезонността в броя на заетите лица и броя на отработените часове, както и вариациите им между секторите. Въз основа на сезонния компонент на заетостта, извлечен от динамичните редове на броя на заетите лица, е установено, че сезонността на заетостта във всички страни от ЦИЕ е важен компонент на динамичните редове на заетостта, измерени както чрез броя на заетите лица, така и чрез броя на отработените часове. Това наблюдение потвърждава основното предположение, че е погрешно да се изключва сезонността от анализите на пазара на труда. Наистина, във всички страни от ЦИЕ нивото на сезонност на броя на заетите лица е ниско и има тенденция да намалява с течение на времето. За разлика от тях сезонността на броя на отработените часове е сравнително висока, особено в сравнение с нивото на сезонност на броя на заетите лица. Този факт е показателен за естеството на сезонните приспособявания на заетостта в страните от ЦИЕ, които включват интензивно използване на сезонни приспособявания на работното време. Този механизъм е подобен на приспособяването на заетостта, наблюдавано по време на икономическите цикли.

На втория етап от анализа на сезонността на заетостта и сезонното приспособяване на заетостта в страните от ЦИЕ сезонността на броя на заетите лица и сезонността на броя на отработените часове се анализират и оценяват по сектори. Анализът на сезонния компонент на заетостта в секторите на селското

стопанство, промишлеността и услугите показва, че сезонността на заетостта, измерена чрез броя на заетите лица и броя на отработените часове, е статистически значима. Сезонността на броя на заетите лица и броя на отработените часове силно варира по сектори. Селскостопанският сектор и секция F на промишления сектор имат най-общо високо ниво на сезонност на заетостта.

В хода на анализите и тяхното тълкуване се отбелязва, че резултатите от анализите на механизма за приспособяване на заетостта през годината за всички страни от ЦИЕ и техните сектори показват, че в много отношения те са сходни с приспособяването на заетостта, наблюдавано по време на икономически колебания. Те се основават на подобен механизъм за почасови приспособявания на заетостта. Тази констатация дава основание да се свържат заключенията, направени от анализите на цикличните приспособявания на заетостта и сезонността на заетостта.

Важна част от главата е представянето на резултатите от изследването на причинно-следствената връзка между приспособяването на заетостта по време на колебанията на икономическия цикъл и сезонността на заетостта в икономиките и секторите на ЦИЕ. Въз основа на регресионен анализ е направен опит да се отчетат сезонните колебания в заетостта при обяснението на приспособяванията на заетостта по време на икономическия цикъл. Връзката между сезонността на заетостта и циклично приспособяваната заетост е тествана графично и алгебрично за страните от ЦИЕ и техните сектори. Връзката между сезонните колебания на заетостта и задържането на заетостта е отрицателна, сравнително малка, но статистически значима. Резултатите от анализа потвърждават тезата на авторката, че икономиките и секторите, които се характеризират със задържане на работниците по време на икономически колебания, се характеризират и с по-малки сезонни колебания в заетостта.

Резюмето представя основните **Заключения**, изведени от анализа на научната литература и емпиричните изследвания, проведени в рамките на дисертацията. Прегледът на икономическата литература по цикличните колебания, теорията на пазара на труда и динамичното моделиране, допълнен с преглед на методологичната литература и резултатите от емпиричните изследвания на авторката, позволи формулирането на научни обобщения, тестването на изследователски хипотези и предлагането на нови научни решения.

регледът на икономическата литература, допълнен с изводи от преглед на емпирични проучвания, показва, че в значителен брой случаи сезонността е статистически значим компонент на времевите редове за пазара на стоки и услуги, пазара на труда и паричния пазар, което ни позволява да потвърдим хипотеза 1, според която **сезонността е важен компонент при анализа на променливостта на икономическите явления.**

регледът на методологичната литература показва, че най-добрият начин за идентифициране на цикличните и сезонните колебания на икономическите променливи е да се използва процедура за декомпозиция. **Декомпозирането на времеви редове дава възможност да се идентифицират цикличните колебания в редовете от данни и да се определят техните морфологични характеристики** – това потвърждава хипотеза 2.

емпиричното проучване установи, че икономическите цикли в страните от ЦИЕ са сходни

по отношение на броя на наблюдаваните цикли, докато амплитудата на цикличните колебания в брутната добавена стойност, продължителността на отделните фази и пълните цикли разграничават циклите в отделните страни. Въпреки това икономическите цикли в страните от ЦИЕ са умерено синхронизирани помежду си. Интересно наблюдение се отнася до икономическите цикли на Латвия, Литва и Естония, които се характеризират със силна взаимна синхронизация. Резултатите от изследването на икономическите цикли позволиха частично потвърждаване на хипотезата за диференциацията на икономическите цикли (хипотеза 3). **Характеристиките на икономическите цикли, т.е. местоположението на повратните точки, продължителността на отделните фази на наблюдаваните цикли и продължителността на циклите, се различават в страните от Централна и Източна Европа. Характеристиката, която прави икономическите цикли на анализираниите страни сходни, е броят на икономическите цикли в страните от ЦИЕ.**

ледващият етап от анализа беше да се проверят хипотезите, свързани със задържането на работниците и приспособяването на заетостта към цикличните колебания. Литературният преглед установи различни начини за измерване на задържането на работниците. Въз основа на анализа на световната емпирична литература беше показано, че използването на **традиционните линейни корелационни коефициенти на Pearson, които описват връзката между динамиката на брутната добавена стойност и динамиката на производителността на труда и динамиката на производителността на труда във времето, дава възможност да се идентифицира задържането на работниците.** Нещо повече, **рекурсивна модификация на линейния корелационен коефициент Pearson дава възможност да се определи величината на това явление.** Резултатите от прегледа на научната и емпиричната литература позволиха да се потвърди хипотеза 4.

нализът на корелационните коефициенти служи като основа за определяне на пространственото и секторното ниво на задържане на работниците и приспособяване на заетостта по време на икономически колебания в страните от ЦИЕ. Линейните корелационни коефициенти на Pearson между динамиката на брутната добавена стойност и динамиката на производителността на труда по заетост в страните от ЦИЕ са високи. Тези резултати показват, че по време на рецесия компаниите от ЦИЕ задържат работниците и слабо използват механизма за приспособяване на заетостта към цикличните промени в производството, т.е. броят на заетите не се променя (намалява по-бавно), отколкото показва спадът в производството. Корелацията между динамиката на брутната добавена стойност и динамиката на почасовата производителност на труда достига по-ниски стойности от корелацията между динамиката на брутната добавена стойност и динамиката на производителността на труда, въпреки че тези стойности все още са високи, което обаче показва слабо използване на механизма за почасово приспособяване на труда. **Корелационните коефициенти, изчислени за анализираниите страни от ЦИЕ, показват наличието на задържане на работници и слабо използване на механизма за почасово приспособяване на работата, като нивата варират в отделните страни.** Рекурсивният корелационен анализ потвърди изводите, направени от анализите на задържането на работниците. Приспособяването на заетостта по време на икономически колебания

показа, че заетостта периодично следва промените в производството, като приспособяването е рязко по време на криза. Приспособяването на заетостта по време на икономическа криза се извършва чрез приспособяване на броя на отработените часове, т.е. броят на отработените часове реагира по-силно, отколкото броят на работещите – което позволи да се приеме предположението на хипотеза 5.

екторните анализи на задържането на работниците потвърждават, че задържането на работниците и приспособяването на работното време са по-чести в промишления сектор, отколкото в селското стопанство и сектора на услугите, което подкрепя хипотеза 6. В промишления сектор значителни приспособявания на заетостта се осъществяват чрез промени в отработените часове, докато броят на работниците остава относително стабилен. В селскостопанския сектор механизмът за задържане на работниците е по-слабо изразен и се проявява главно чрез ограничени приспособявания работни часове. В сектора на услугите, в някои секции, като ГНІ, където цикличните приспособявания в заетостта са по-силни, резултатите показват, че промишленият сектор е най-малко гъвкав при приспособяването на заетостта, като използва задържането на работниците и приспособяването на работното време като основни механизми за приспособяване на заетостта към икономическите цикли.

свен това, като се изследва равнището на цикличната заетост и приспособяването на заетостта по време на икономически колебания, анализът включва наблюдение на институционалните условия на пазара на труда. Прегледът на литературата ясно показва, че намирането на оптимално равнище на гъвкавост на пазара на труда е цел на всяко правителство. **Повишаването на гъвкавостта на пазара на труда увеличава цикличното и сезонното приспособяване на заетостта** и в икономическата литература има достатъчно доказателства в подкрепа на това мнение (хипотеза 10). Анализът на действащите институционални механизми в страните от Централна и Източна Европа показва, че понастоящем те се характеризират със средни и ниски нива на защита на заетостта, което, в съчетание с резултатите от проучването на нивото на задържане на работниците и приспособяване на заетостта към променящите се икономически условия, потвърди хипотезата за институционално приспособяване на заетостта към променящата се икономическа активност. Установено бе, че **средното равнище на правна закрила на заетостта е характерно за икономики с ниска степен на приспособяване на заетостта по време на икономически кризи и ниска степен на сезонност на заетостта** (хипотеза 11). Създаването на гъвкавост и динамика на пазарите на труда е най-голямото предизвикателство за трансформиращите се икономики от Централна и Източна Европа.

езултатите от проучването на сезонността на заетостта и сезонното приспособяване ни позволиха да проучим пространствените и секторните различия в сезонността на заетостта и сезонното приспособяване на заетостта. **Налице е статистически значима сезонност в съвкупните редове от данни за заетостта, т.е. броя на работниците и отработените часове в страните от ЦИЕ и техните сектори, въпреки че нивото на сезонност варира пространствено и по сектори** (хипотеза

аблюдението на хода, нивото и тенденцията на броя на заетостта и броя на отработените часове през

годината позволи да се потвърди хипотезата за нивото на сезонните колебания в броя на заетостта и броя на отработените часове (хипотеза 8). В анализираните икономики сезонните колебания в броя на заетостта са по-малки от сезонните колебания в броя на отработените часове. По подобен начин сравнението на общото ниво на сезонните колебания в броя на заетите лица и броя на отработените часове в секторите на селското стопанство, промишлеността и услугите в страните от ЦИЕ показва, че нивото на сезонните колебания в броя на заетите лица е по-ниско от нивото на сезонните колебания в броя на отработените часове. **Така в рамките на икономиките и техните сектори сезонните колебания в броя на заетите лица са по-малки от сезонните колебания в броя на отработените часове.**

нализът на равнището на сезонност на заетостта по сектори също показва, че селскостопанският сектор има най-висока средногодишна сезонност на заетостта, измерена чрез броя на заетите лица и отработените часове, докато секция BCDE на промишления сектор има най-ниска сезонност. Сезонното приспособяване на работното време е механизъм, използван главно в селскостопанския и промишления сектор в страните от Централна и Източна Европа – което ни позволява да приемем предположението на хипотеза 9.

Резултатите от проучването са в основата на анализ, който подкрепя тезата на авторката, че **„Икономиките и секторите, които се характеризират със задържане на работниците по време на икономически колебания, се характеризират и с по-малки сезонни колебания в заетостта“.**

IV. НАУЧЕН ПРИНОС ЗА РАЗВИТИЕТО НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ЗНАНИЯ

Теоретичен принос:

теоретичният принос към литературата за връзките между икономическата активност и пазара на труда се състои от обобщения за икономическите цикли и теорията на пазара на труда. Дисертационният труд систематизира и дефинира категориите, които най-пълно отразяват описанието на ситуацията на пазара на стоки и услуги и на пазара на труда по време на цикличните колебания, сравнява методите за определяне на дългосрочната и средносрочната **променливост** на двата

анализирани пазара и идентифицира характеристики, които позволяват по-добро разбиране на характера на връзката между тях. В дисертацията се описва механизмът, по който цикличните колебания на пазара на стоки и услуги влияят върху цикличните колебания на заетостта и отработените часове, и се определят и характеризират пространствените и секторните детерминанти на тези връзки, както и техните институционални детерминанти.

Ъз основа на анализ на допусканията на теорията за динамичното търсене на работна сила дисертацията обобщава и синтезира съществуващата литература относно факторите, определящи търсенето на работна сила по време на икономическо забавяне – задържане на работниците. Той е важен теоретичен принос към съвременните изследвания на търсенето на труд. Като нов подход за определяне на търсенето на труд се предлага широко и многостранно разглеждане на разходите за труд: първо, разглеждат се не само преките разходи за заплати, както е обичайно в литературата, но и разходите, свързани с освобождаването на работници по време на рецесия, и разходите за наемане и обучение на нови работници по време на подем. Беше отбелязано, че при един широк анализ на разходите за труд следва да се вземат предвид и разходите, свързани с риска от наемане на нови служители след рецесия или с намалената производителност на новоназначените работници. Освен това беше отбелязано и подчертано, че разходите за труд следва да се разглеждат като постоянни, а не като променливи разходи, когато се анализират колебанията в заетостта по време на циклите на икономическа активност. Този нов подход към разходите за труд е дискуссионен от гледна точка на класическата микроикономика, но е подходящ, когато един от аспектите на анализа на колебанията на заетостта в рамките на конюнктурния цикъл е зависим от времето.

ази дисертация е теоретичен принос към литературата за институционалните детерминанти на пазарите на труда в Европейския съюз. **Дисертацията показва, че регулациите и институциите на пазара на труда, включително социалният диалог, оказват влияние върху равнището на задържане на работниците.** В теоретичната дискусия за регулациите, институциите и политиките на пазара на труда в Европейския съюз беше отбелязано, че пазарите на труда на новите членове на ЕС (страните от Централна и Източна Европа) нямат специфичен институционален модел на функциониране, но въпреки това се доближават до тези на страните от ЕС по отношение на тенденциите за задържане на работниците.

пирайки се на категорията задържане на служителите и разглеждайки сезонните колебания в заетостта по същия начин, по който в теорията на търсенето на труд се разглеждат цикличните приспособявания в заетостта, авторката представя своята концептуализация на практиките на заетост в силно сезонните компании. **Компаниите, поради негативните последици от сезонното неизползване на трудовите и материалните ресурси и трудната ситуация на пазарите на труда (постоянен недостиг на работници, малък брой безработни), са склонни да използват практиките**

на заетост, определени в дисертацията от авторката като сезонно задържане на работниците, което е важен теоретичен принос.

сновният теоретичен принос е, че сезонността в заетостта е потенциално обяснение за приспособяването на заетостта към цикличните колебания в производството. Изследването допринесе за запълване на теоретичната празнина, установена в литературата за хетерогенните подходи към анализа на вариациите в различните компоненти на икономическите данни. Дисертационният труд оспорва най-разпространеното мнение в научната литература, че краткосрочната колебливост (сезонността) не е ценна за анализ, както и най-разпространената практика при анализа на сезонността, която се състои в изключването ѝ от данните за времеви редове. Теоретичните изводи от прегледа на литературата и резултатите от анализа на променливостта на производството и заетостта в страните от ЦИЕ показват, че **сезонността е статистически значима променлива, която може да служи като обяснителна променлива за други видове променливост.**

Методологичен принос:

Въз основа на преглед на емпиричните данни за конюнктуралните цикли, икономика на труда и методите за анализ на променливостта в дисертацията се описват и анализират методите за идентифициране на задържането на работната сила, като се отбелязва, че всеки от наличните в литературата методи за идентифициране на задържането на работната сила има различни допускания и изисквания и използва различни набори от данни. **Предложената от авторката систематизация на концепции за измерване на задържането на работната сила е важен методологически принос.**

дисертацията се предлага количествен изследователски метод, основан на агрегирани данни, описващи дългосрочната, средносрочната и краткосрочната колебливост на пазара на стоки и услуги и на пазара на труда. В този контекст се предлага използването на методи за декомпозиция и прилагането им за обяснение на приспособяването на заетостта към цикличните колебания в производството поради неговата сезонност. Методологическият принос на изследването, извършено в настоящата дисертация, се състои в това, че **авторката предлага да се обясни приспособяването на заетостта към конюнктурния цикъл (задържането на работниците) чрез показателите за сезонност на заетостта** въз основа на предложените методологически допускания за измерване на задържането на работниците и методиката за измерване на сезонността.

Практичен принос:

Въз основа на анализ на променливостта на производителността на труда на работник и на отработен час в страните от Централна и Източна Европа и техните сектори са **идентифицирани проблемите на цикличното приспособяване на заетостта и възможните начини за тяхното решаване**, като бяха взети предвид допусканията за динамично търсене на труд, от гледна точка на икономиката

и компанията. Институционалните модели на пазара на труда, регулациите и политиките на пазара на труда бяха идентифицирани като важни детерминанти на цикличното приспособяване на заетостта.

рез анализ на разликите в броя на работниците и работните часове между страните от ЦИЕ и техните сектори беше **идентифициран сезонен механизъм за наемане на работници**, който показва секторното значение на факторите, влияещи върху тези решения.

яха предложени редица препоръки за промени в регулациите, институциите и политиките на пазара на труда като рамка за повишаване на гъвкавостта на пазара на труда в Европейския съюз. Това обяснява връзката между институционалния модел на пазара на труда и механизма на регулиране на пазара на труда в дългосрочен, средносрочен и краткосрочен период от време. Практическият принос на дисертацията се състои в това, че **результатите от изследването могат да бъдат използвани при разработването на икономически политики, свързани с пазара на труда на национално и секторно равнище.**

яха предложени редица препоръки към компаниите за вземане на конкретни и рационални решения за заетостта, които отчитат цикличната променливост на икономиката и сезонността.

ажен практически принос е съчетаването на сезонните и цикличните приспособявания на заетостта в страните от Централна и Източна Европа – **нов подход към проблема за обяснението на цикличните приспособявания на заетостта чрез тяхната сезонност.** Иновативните начини за анализ на приспособяванията на пазара на труда дават възможност да се определи силата и посоката на цикличните приспособявания на заетостта, като се вземат предвид секторните характеристики на производството и заетостта на национално и секторно равнище.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ХАБИЛИТАЦИОННИЯ ТРУД

Монографии и глави в монографии

Radlińska K.: Produktywność pracy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Производителност на труда в Централна и Източна Европа), **2020**, Politechnika Koszalińska, 137. ISBN 9788373655560.

2. Przekota G., Klonowska-Matynia M., Rembeza J., **Radlińska K.**: Sezonowość zatrudnienia i bezrobocia w Polsce i krajach Unii Europejskiej (Сезонност на заетостта и безработицата в Полша и страните от ЕС), **2017**, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Koszalinie, 156. ISBN 9788392068488.
3. Przekota G., **Radlińska K.**, Waszkiewicz M., Podławiak G.: Powiązania gospodarcze województw Polski ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki województwa zachodniopomorskiego (Икономически отношения на полските воеводства със специален акцент върху икономиката на Западнопоморското воеводство), Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie **2010**. (по поръчка на Воеводското бюро по труда в Шчечин/ Регионалното бюро в Кошалин) – Експертиза.
4. **Radlińska K.**: Przechowywanie pracy w sektorze rolniczym. Przykład krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Удържане рабочей силы в аграрном секторе. Пример стран Центральной и Восточной Европы), [в:] Współpraca i doświadczenia nauki we wspieraniu polityk na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. T. 1, **2024**, Politechnika Koszalińska, 109-127.
5. **Radlińska K.**: Zatrudnienie cudzoziemców w Polsce – przykład sektora turystycznego (Заетост на чужденци в Полша по примера на туристическия сектор), [в:] Gospodarka a megatrendy rozwoju współczesnego świata, Tom II, vol. II, **2022**, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, 397-408.
6. **Radlińska K.**: Aktywizacja zawodowa kobiet w krajach islamskich – co wiemy o rynku pracy kobiet w Afganistanie? (Професионалната активност на жените в ислямските страни – какво знаем за женския пазар на труда в Афганистан?), [в:] Współczesne problemy ekonomiczne, **2021**, Fundacja Centrum Badań Socjologicznych, 116-128.
7. **Radlińska K.**: Full-time Vs. Part-time Workers – Case Study for CEE Countries (Заетост на пълно работно време Срещу. Работници на непълно работно време – проучване на случаи в страните от ЦИЕ), [в:] Business, Economics and Science Common Challenges, Filodiritto Publisher, **2020**, 260-271.
8. Klonowska-Matynia M., **Radlińska K.**: Rola kształcenia kapitału ludzkiego wobec potrzeb rynku pracy w obszarze MSP w Polsce (Ролята на образованието за човешкия капитал във връзка с нуждите на пазара на труда в МСП в Полша), [в:] Rynek pracy w Polsce w dobie integracji europejskiej i globalizacji, Wydawnictwo CeDeWu, **2009**, 105-115.

Статии, публикувани в научни списания, индексирани в научни бази данни от световна к

1. **Radlińska, K.**: Theoretical Concept of Labor Underutilization – How to Optimize Labor Demand? (Теоретичната концепция за недостатъчно използване на работната сила: как да се оптимизира търсенето на работна сила?). Forum for Social Economics, **2023**, 1-17. Routledge. DOI: 10.1080/07360932.2023.2212135.
2. **Radlińska K.**, Gardziejewska B.: The Seasonal Labor Hoarding in Tourist Enterprises – Choice or Necessity? (Сезонното задържане на работниците в туристическите предприятия - избор или необходимост?), **W**

3. Rembeza J., **Radlińska K.**: Labor Market Discrimination – Are Women Still More Secondary Workers? (Дискриминация на пазара на труда: все още ли жените са по-склонни да работят на вторичния пазар?), **e**
b
g
f
s
c

Radlińska K., Kwiatkowski G., Jakubowska A., Klonowska-Matynia M.: Labor hoarding: an old phenomena in Пример за страните от EC), Journal of Business Economics and Management, vol. 21, nr 3, **2020**, 872-889. DOI:10.3846/jbem.2020.12228

5
K
1
B
n
D
Przekota G., Klonowska-Matynia M., Rembeza J., **Radlińska K.**: Is seasonality of employment influenced

8. Rembeza J., Przekota G., Klonowska-Matynia M., **Radlińska K.**: Relations of Unemployment in the Metropolitan and Suburban Labour Markets in Germany, Poland and Spain (Отношения на безработица на градските и крайградските пазари на труда в Германия, Полша и Испания), Economic and Social Development: Book of Proceedings, 18 th International Scientific Conference on Economic and Social Development – “Building Resilient Society”, Zagreb, 9-10 December **2016**, 555-563.

Статии, публикувани в научни списания, индексирани в научни бази данни от световна класа (база данни за статии Google Scholar)

Radlińska K.: Discrepancy of the Skills: A Comparative Study of Three EU Countries (Несъответствие на квалификациите: Сравнително изследване на три държави от ЕС), Journal of Accounting and Auditing, **2020**, 1-12.
Radlińska K.: Seasonality Of Unemployment On The Labour Markets Of The West Pomeranian Voivodeship (Сезонност на безработицата на пазарите на труда в Западнопомеранското воеводство), AD ALTA-Journal

9. **Radlińska K.**, Jaros K., Jakubowska A., Rosa A.: Modelowanie popytu na pracę w Polsce (Моделиране на търсенето на труд в Полша), Wiadomości Statystyczne, Zakład Wydawnictw Statystycznych, vol. 65, **2020**, 1-23.
10. **Radlińska K.**: Kobiety w perspektywie pakistańskiego rynku pracy (Перспективата на жените в пакистанския пазар на труда), Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych / Politechnika Koszalińska, vol. 24, **2020**, 113-126.

11. **Radlińska K.**: Procyclicality of Changes in Labour Productivity – Labour Hoarding in CEE Countries (Процикличност на промените в производителността на труда - задържане на работниците в страните

от Централна и Източна Европа), *European Research Studies Journal*, University of Piraeus, International Strategic Management Association, vol. XXIII, nr Issue 4, **2020**, 185-200. DOI:10.35808/ersj/1679.

6. **Radlińska K.**: Employment of foreigners in agriculture in Poland (Заетост на чужденци в земеделието в Полша), *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, vol. XXI, nr 3, **2019**, 370-378. DOI:10.5604/01.3001.0013.4096.

7. Klonowska-Matynia M., **Radlińska K.**: Ocena wahań sezonowych bezrobocia w nadmorskich regionach turystycznych Polski i Hiszpanii (Оценка на сезонните колебания на безработицата в крайморските туристически райони на Полша и Испания), *Wiadomości Statystyczne*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, nr 680, **2018**, 37-56.

8. **Radlińska K.**, Klonowska-Matynia M.: Seasonality of Employment in Poland and a Selected Countries of the European Union (Сезонност на заетостта в Полша и някои страни от Европейския съюз), *Journal of Economic and Social Development*, vol. 5, **2018**, 69-75.

9. **Radlińska K.**, Klonowska-Matynia M.: Seasonality of the total number of the workers in Poland (Сезонност на общия брой заети лица в Полша), *Studia i Prace WNEiZ US*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 53(3), **2018**, 253-264.

10. **Radlińska K.**, Kowalski T.: Sektorowe zróżnicowanie zmian produktywności pracy w Polsce (Секторна диференциация на промените в производителността на труда в Полша), *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych / Politechnika Koszalińska*, nr 22, **2018**, 313-324.

11. **Radlińska K.**, Lisowska A., Kurvos J.: Analysis of Seasonal Fluctuations of Women's Unemployment in Poland (Анализ на сезонните колебания на безработицата сред жените в Полша), *Problemy Profesjologii*, Uniwersytet Zielonogórski – Instytut Inżynierii Bezpieczeństwa i Nauk o Pracy, nr 2, **2018**, 171-180.

1

2

.

13. Radlińska K., Lisowska A.: Seasonality in Tourism. The Example of Polish Tourism Sector (Сезонност в туризма. Пример за полския туристически сектор), *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Społeczna Akademia Nauk, vol. 19, nr 9 cz. 3, **2018**, 25-39.

14. Radlińska K.: Sezonowe uwarunkowania działalności przedsiębiorstw w Polsce (Сезонни условия на стопанската дейност в Полша), *Marketing i Zarządzanie*, vol. 51, nr 1, **2018**, 349-359. DOI:10.18276/miz.2018.51-34.

15. Radlińska K.: Sezonowość w turystyce nadmorskiej – problemy lokalnych rynków pracy. Przykład (Пример със Западнопоморското воеводство), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Ekonomiczne Problemy Turystyki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, vol. 41, nr 1, **2018**, 95-104. DOI:10.18276/ept.2018.1.41-10.

K

.

:

M

e

s

16. **Radlińska K.:** Zróżnicowanie sezonowości zatrudnienia w Polsce (Разлики в сезонността на заетостта в Полша), Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze, nr 8, **2018**, 111-124. DOI:10.26366/PTE.ZG.2018.127.

17. **Radlińska K.:** Atrakcyjności wiejskich rynków pracy w kontekście konkurencyjności regionalnej na przykładzie województwa zachodniopomorskiego (Привлекателност на селските пазари на труда в контекста на регионалната конкурентоспособност на примера на Западнопоморското воеводство), Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, **2017**, 200-205. DOI:10.5604/01.3001.0010.1189.

18. **Radlińska K.:** Powiązania bezrobocia na lokalnych rynkach pracy – przykład Szczecina i gmin sąsiadujących (Връзки на безработицата с местните пазари на труда – примерът на Шчечин и съседните общини), Studia i Prace WNEiZ US, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, **2017**, 141-152. DOI:10.18276/sip.2017.50/2-11.

19. **Radlińska K.:** Sezonowość w turystyce nadmorskiej – wyzwania dla strategii zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwach turystycznych (Сезонността в морския туризъм – проблеми на стратегиите за управление на човешките ресурси в туристическите предприятия), Studia i Prace WNEiZ US, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, vol. 48/2, **2017**, 65-76.

20. Rembeza J., **Radlińska K.:** Sezonowość bezrobocia w nadmorskich i górskich regionach turystycznych w Polsce (Сезонност на безработицата в морските и планинските туристически райони на Полша), Folia Turistica, **2017**, 45-58. DOI:10.5604/01.3001.0010.7811.

21. Rembeza J., **Radlińska K.:** Zróżnicowanie sezonowości bezrobocia w dużych miastach w Polsce (Различия в сезонността на безработицата в най-големите полски градове), Studia Ekonomiczne, Wyd. 258, **2016**, 199-208.

22. Klonowska-Matynia M., **Radlińska K.:** Sezonowość bezrobocia na metropolitalnych, podmiejskich i peryferyjnych rynkach pracy w Polsce (Сезонност на безработицата на градските, крайградските и периферните пазари на труда в Полша), Studia Ekonomiczne, Wyd. 292, **2016**, 100-115.

23. Klonowska-Matynia M., **Radlińska K.:** Sezonowość bezrobocia w małych miastach w Polsce (Сезонност на безработицата в малките градове в Полша), Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego, Wyd. 21, **2016**, 239-249.

24. **Radlińska K.:** Innowacje społeczne na rynku pracy (Социални иновации на пазара на труда), Handel Wewnętrzny, Tom 352, Wyd. 5, **2014**, 209-220.

25. Klonowska-Matynia M., **Radlińska K.:** Przestrzenne zróżnicowanie sezonowości bezrobocia. Przykład gmin nadmorskich województwa zachodniopomorskiego w Polsce (Пространствена диференциация на сезонността на безработицата. Пример с крайбрежните общини на Западнопоморското воеводство в Полша), Journal o

Radlińska K.: Zróżnicowanie rynku pracy województwa zachodniopomorskiego (Диференциация на пазара на

Pracy
w
i
b
u
s

27. **Radlińska K.**, Klonowska-Matynia M.: Przestrzenne zróżnicowanie i sezonowość bezrobocia na lokalnym rynku pracy. Przykład gmin powiatu koszalińskiego (Пространствена диференциация и сезонност на безработицата на местния пазар на труда. Пример за общини в област Кошалин), Przegląd Z

Radlińska, K.: Przedsiębiorczość bezrobotnych w województwie zachodniopomorskim (Предприемачество на безработните в Западнопоморанското воеводство), Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, (97 Przedsiębiorczość szansą rozwoju regionu. T. 1, Polityka wsparcia i kreowania przedsiębiorczości), **2012**, 143-154.

d

Статии, публикувани в сборници от конференции

1. Kasperska E., **Radlińska K.:** Seasonal Conditions of Labor Demand. An Empirical Research on Employment Practices in Tourist Enterprises in Poland (Сезонни детерминанти на търсенето на труд. Практики по заетостта в туристическите предприятия в Полша), Communications of International Proceedings, Vol. **2023** (7), DOI: 10.5171/2023.4244323.

2. **Radlińska K.:** The 4th Industrial Revolution – human resources challenges (Четвъртата индустриална революция - въпроси, свързани с човешките ресурси), в: 6th International Conference on Governance and Strategic Management (ICGSM) “ESG Standards and Securing Strategic Industries”, **2023**, Бургаският свободен университет, 108-116.

3. **Radlińska K.:** Tourism During COVID-19 – Seasonality is an Opportunity or still a Threat? (Туризм по време на COVID-19: дали сезонността е възможност или заплаха?), в: International Scientific Conference The Black Sea – Doors and Bridges, **2022**, Бургаският Свободен Университет, Бургас, България, 328-338.

4. **Radlińska K.:** The Use of Decision Trees in Planning Employment in Tourism Enterprises (Използване на дървета на решенията при планиране на заетостта в туристическите предприятия), в: International Scientific Conference Contemporary Management Practices XI – Smart specialisation in the decade of business connectivity to locomotions, **2021**, Бургаският Свободен Университет, Бургас, България, 137-144.